

Валентина Миленкова

**От ценностна детерминираност
към реални действия:
„икономиката в сянка“ през
погледа на българското население**

Основни теми

- Нормативен социален контекст.
- Ценностите и тяхната същност.
- Ценности и цели.
- Отношение към ценностите: резултати от изследването *„Факторна детерминираност на „икономиката в сянка“ и подходи за ограничаването ѝ в българското общество“*, проф.Е.Ченгелова, ФНИ.
- Реално поведение на социалните актьори: резултати от изследването *„Факторна детерминираност на „икономиката в сянка“ и подходи за ограничаването ѝ в българското общество“*, проф.Е.Ченгелова, ФНИ.

I. Правилата в социален контекст

- ❑ Системата от правила, стояща в основата на обществото създава социална стабилност.
- ❑ Правилата в обществото кореспондират на определени норми, което показва взаимното влияние и връзка между тях.
- ❑ Може да съществува разминаване между общественото мнение и правилата/нормите, както и да се налагат санкции при тяхното нарушаване, независимо от общественото мнение.
- ❑ Правилата в обществото са пряко свързани с ценностите, на които съответстват.

Ценностите

- ❑ Ценността показва значимостта на определени явления или състояния, акцентирайки на въздействието, което имат в индивидуален, групов или общосоциален план.
- ❑ Ценностите се отнасят към определен идеал, който хората приемат като еталон; по думите на Дюркем: „обществото не може да се изгради, без да създаде собствен идеал“ (Durkheim, E. 1950).
- ❑ Във всички общества ценностите са организирани по отношение на различни фундаментални принципи.
- ❑ Ценностите се характеризират с историчност: дори такава на пръв поглед очевидна ценност като „човешкия живот“, „собствеността“ или „меритократизма“ в различните исторически периоди и епохи не се оценяват идентично.
- ❑ Ценностите са обект на преоценка, на основата на различни събития, които качествено променят отношението към света.

Ценностите в обществото

- ❑ Ценностите се отнасят до различни области на общественения живот: икономически, познавателни, религиозни.
- ❑ Ценностите съществуват като иреални и като реализирани или фактически (Фотев, 2012:33);
- ❑ Ценностите могат да бъдат повлияни от идеологията, но да бъдат релевантни и на социално-икономическия живот.
- ❑ Диференцират се на позитивни и негативни.
- ❑ Те се отнасят до нещата от социалния живот, но самите те не са неща.

Обект на ценностно отношение

- Обект на ценностно отношение могат да бъдат:
  - отделни аспекти на човешката дейност и отношения (напр., честност, добри маниери, толерантност, чувство за отговорност)
  - различни състояния и неща от природния и социалния свят (напр., богатство, хармония, красота).
- Затова се прави разграничението на „предметни“ и „субективни“ ценности.

Характеристики на ценностите

- Най-важната характеристика на ценностите: те са нормативни представи, които имат функцията и предназначението на ориентири за дейността и отношението на човека, към всичко което го заобикаля.
- В този смисъл ценностите са дълбоко човешки и социален продукт.
- Те представляват относително обобщени модели за ориентация при извършването на определени действия (Парсънс 1993: 572).

Ценности и цели

- В допълнение на ценностите са и целите.
- Целите се идентифицират като третия компонент в социеталния комплекс: правила-ценности-цели.
- Този социетален комплекс е от голямо значение, защото в рамките на протичащите взаимодействия между хората се развиват различен тип активности, които са насочени към *постигането на конкретни цели, при съблюдаване на специфични правила, следващи в своята цялост определени ценности.*
- „Целите не могат да бъдат постигнати, ако действията на хората, не се подчиняват на определени правила за тяхното извършване (Зимел 2002: 29).

Ценности и правила

- Според Мендрас, правилата за постигане на дадени цели, стават ценност сами по себе си.
- Вследствие на това придобиват устойчивост.
- Те се интериоризират в съзнанието на членовете на групата и инициират санкции, които да ги гарантират (Мендрас, 2002: 95).

Ценности и правила

- Те превръщат действията на хората в социални, ставайки жалони за разбирането на съвместния живот.
- Действието представлява основа на взаимната свързаност.
- Според Вебер, едно действие има смисъл, когато онзи, който го извършва, не го възприема като изолиран акт, а го включва в някаква по-нататъшна зависимост или връзка и го разглежда като средство за постигане на конкретна своя цел (Weber1972: 4); нейната определяща характеристика е взаимността.
- Взаимността смислово конструира дейността, от което произтичат и определени значения.

II. Емпирични резултати: цели и ценности

резултати от изследването „Факторна детерминираност на „икономиката в сянка“ и подходи за ограничаването ѝ в българското общество“, проф.Е.Ченгелова, ФНИ

- По-добре беден, отколкото мошеник:
  - Изцяло съгласен: 39,7%
  - Съгласен до известна степен: 43,7%
  - Изобщо несъгласен: 16,6%

- Ако нещо ми пречи, намирам начин да го променя в моя полза:
  - Изцяло съгласен: 39,2%
  - Съгласен до известна степен: 50,8%
  - Изобщо несъгласен: 10%

- Пътят към целта не е важен, важно е целта да бъде постигната:
  - Изцяло съгласен: 37,3%
  - Съгласен до известна степен: 46,1%
  - Изобщо несъгласен: 16,6%

Емпирични резултати: цели и ценности

- Спазването на правилата е задължително:
  - Изцяло съгласен: 47,5%
  - Съгласен до известна степен: 47,9%
  - Изобщо несъгласен: 4,6%

- Важно е да постигнеш целта си и да бъдеш гъвкав при избора на средствата за нейното постигане:
  - Изцяло съгласен: 54,9%
  - Съгласен до известна степен: 40,7%
  - Изобщо несъгласен: 4,4%

Влияние на ценностите: емпирични резултати

	До голяма степен	В средна степен	В минимална степен	Не може да е причина
1. Възпитанието, получено в семейството	61,5	27,1	10,8	0,6
2. Примерът на родителите	52,9	26,5	19,7	0,9
3. Примерът на близки и приятели	35,8	42,8	20,8	0,7
4. Образованието, което човек е получил	50,2	36,1	12,4	1,3
5. Постигнатите лични успехи и изводите, които човек си е направил от това	67,6	27,9	3,9	0,7
6. Личният сблъсък с трудностите и изводите, които човек си е направил от това	81,2	16,7	1,4	0,7
7. Нагласите и представите за това какво означава да си успешен	52,8	39,2	6,7	1,2
8. Отношението към обществено значимите цели и ценности	36,2	36,1	25,6	2,1
9. Отношението към другите хора	48,2	35,9	14,6	1,2
10. Представите за това кое е правилно и кое не е редно	66,2	28,8	4,3	0,7
11. Отношението към законите и държавността	43,4	29,4	24,6	2,7

Съгласие с ценностни твърдения: емпирични резултати

	Изцяло съм съгласен	Съгласен съм до известна степен	Изобщо не съм съгласен
1. За нищо на света не бих погазил закон, дори и да виждам, че от това ще имам материална или друга лична полза	41,3	46,8	11,9
2. Дори и да ни се струват тежки за изпълнение, законите трябва да се спазват, след като са създадени	45,4	48,9	5,6
3. Ако даден закон ти пречи, намираш "вратичка" в него и действаш	11,6	48,2	40,3
4. Ако мога да намеря начин да заобиколя закон или друг законов акт, който ми пречи, ще го направя	12,9	44,3	42,7
5. Законодателите са отдалечени от реалния живот и затова създават невъзможни за прилагане закони	32,6	56,9	10,4
6. Законите у нас са добри, но проблемът е, че не важат за всички	54,1	39,9	6,0
7. Предпочитам да съм от тарикатите, за които законите не важат	12,6	27,8	59,6
8. Докато има хора, които са над законите, хората няма да имат равни шансове за развитие	65,2	31,8	3

Ценностна натовареност: Изводи

- Възпитанието в семейството, примерът на родителите, образованието, се определят като фактори, имащи голямо значение от над половината от респондентите.
- Специално внимание изискват ценностите:
  - Постигнати лични успехи
  - Личният сблъсък с трудностите
  - Представите за правилно и нередно, които са посочени от повече от 2/3 от лицата, като имащи съществено значение в личностен план.
- Отговорите визират ценностна изразеност, висока степен на социална адаптивност и общосподелени разбирания и оценки по посока „правилно“, „приемливо“, „допустимо“.
- Обществена съпричастност и съзнание за социалност.

Ценностно отношение към законите

- Внимание изисква изразеното мнение, че законите и тяхното спазване са ценност в обществото; и законите трябва да се спазват.
- 59,6% от респондентите не са съгласни с твърдението: „Предпочитам да съм от тарикатите, за които законите не важат“.
- Ценността на законите се пречупва през социалното недоверие и критичност.
- Ценност е социалната справедливост и равенството пред законите на всички.

Реални практики в сивата икономика

„Каква част от хората декларират доходите си в пълен размер“

	Сред Вашите близки и приятели	Сред другите хора
До 10% от хората у нас	1,7	0,9
До 25% от хората у нас	3,4	4,3
До 50% от хората у нас	18,0	26,3
До 75% от хората у нас	29,6	25,6
Всички хора у нас	21,4	3,9
Не мога да преценя	25,9	38,9

Представете си, че сте управител на фирма. Склонни ли сте да направите следните неща, за да гарантирате успеха на фирмата:

	Да, напълно съм склонен да направя такова нещо	До известна степен съм склонен да направя такова нещо	До известна степен не съм склонен да направя такова нещо	Не, изобщо не съм склонен да направя такова нещо
1. Да използвате някои непозволени начини, за да спечелите обществен търг или поръчка	6,0	30,9	25,1	38,0
2. Да приложите непозволени пазарни тактики, за да надхитрите конкурентите си	4,8	32,2	26,3	36,7
3. Да приложите незаконни тактики, за да спечелите нови пазарни ниши	4,3	22,9	31,0	41,8
4. Да наемете на работа лица без договор	5,7	20,3	20,9	53,1
5. Да осигурявате работници върху по-малка сума отколкото реално получават и да им доплащате необлагаеми суми "на ръка"	6,0	32,2	27,1	34,7
6. Да извършвате дейности, включително продажби или покупки, без те да бъдат фактурирани	5,7	18,8	33,2	42,3
7. Да купувате без документи суровини или материали за производството	4,4	18	33,2	44,3
8. Да намирате начини да си "спестявате" плащането на данъци	5,2	18,8	32,6	43,4
9. Да намирате начини да си "спестявате" плащането на мита или акцизи	4,4	14,7	27,7	53,1
10. Да дадете подкуп или да направите услуги на лица, от които зависи спечелването на сделка	5,1	18,7	31,4	44,7

Заклучение

- Ценностите имат съществено значение в личен план: възпитанието в семейството, примерът на родителите, образованието, се определят като решаващи фактори за хората.
- Меритократизмът във вид на „ постигнати лични успехи“ и „личният сблъсък с трудностите“ се определят като важни фактори.
- Ценността на социалната съпричастност се изразява като общосподелено разбиране като: „правилно“, „приемливо“, „допустимо“.
- Законите и тяхното спазване се пречупва през социалното недоверие и критичност.
- В своето реално поведение повече от половината/близо половината респонденти се разграничават от сивата икономика и се стремят да попадат в територията на законоустановените практики.
- Значението на ценностите и нормите и тяхното проявление в реалните действия е характеристика на българското общество.

Благодаря за вниманието.